ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR UCHUN INKLYUZIV TA’LIM MUHITINI TASHKIL ETISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK SHARTLARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti ,
Maxsus pedagogika kafedrasi v.b. dotsenti
Kobilova Shaxnoza Xudayshukurovna
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-4091-1840
kabilovashaxnoza4@gmail.com +998990191635
Maxsus pedagogika:surdotarjimonlok 24/5 guruh 2-bosqich talabalari
Kenjaboyev Abbos, Abduvayitova Lobar,
Baydullayeva Aydana, Orinbayeva Fatima
abduvoitovalobar858@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim muhitini tashkil etishning psixologik-pedagogik shartlari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’lim sharoitida ushbu toifadagi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning kommunikativ va ijtimoiy moslashuvini ta’minlash, shuningdek, pedagogik yondashuvlarning samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, eshitish nuqsoni, psixologik-pedagogik shartlar, kommunikativ rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, differensial yondashuv, assistiv texnologiyalar

Аннотация: В данной статье анализируются психолого-педагогические условия организации инклюзивной образовательной среды для детей с нарушениями слуха. В условиях инклюзивного образования рассматриваются вопросы учета индивидуальных особенностей данной категории обучающихся, обеспечения их коммуникативного и социального развития, а также повышения эффективности педагогических подходов.

Ключевые слова: инклюзивное образование, нарушение слуха, психолого-педагогические условия, коммуникативное развитие, социальная адаптация, дифференцированный подход, ассистивные технологии

Abstract: This article analyzes the psychological and pedagogical conditions for organizing an inclusive educational environment for children with hearing impairments. In the context of inclusive education, particular attention is paid to considering the individual characteristics of these learners, ensuring their communicative and social adaptation, and improving the effectiveness of pedagogical approaches.

Keywords: inclusive education, hearing impairment, psychological and pedagogical conditions, communicative development, social adaptation, differentiated approach, assistive technologies

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirish jarayonida inklyuziv ta’lim alohida strategik ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar har bir shaxsning sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlash, ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillarini qaror toptirishga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan, imkoniyati cheklangan bolalarni, jumladan, eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarni umumiy ta’lim muhitiga integratsiya qilish muhim pedagogik va ijtimoiy vazifa

sifatida e'tirof etilmoqda. Inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki bolalarning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiylashuvi va shaxs sifatida rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu avvalo ularning nutqiy va kommunikativ faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi. Eshitish qobiliyatining cheklanganligi sababli ular atrof-muhitdan axborotni to'liq qabul qila olmaydi, bu esa nutqning shakllanishi, lug'at boyligining rivojlanishi va muloqot ko'nikmalarining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bunday bolalarda ijtimoiy aloqalarni o'rnatishda, tengdoshlar bilan muloqot qilishda va o'quv materiallarini o'zlashtirishda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Shu bilan birga, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning psixologik holati ham alohida e'tiborni talab etadi. Ular ko'pincha o'ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik, ijtimoiy faollikning pasayishi kabi holatlarga duch kelishi mumkin. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga va ta'lim jarayonidagi faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun inklyuziv ta'lim muhitini tashkil etishda nafaqat pedagogik, balki psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini ham samarali yo'lga qo'yish zarur.

Inklyuziv ta'lim muhitini samarali tashkil etish uchun o'quv jarayonini individuallashtirish, differensial yondashuvni qo'llash, vizual va multimodal metodlardan foydalanish, shuningdek, zamonaviy assistiv texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, pedagoglarning inklyuziv kompetensiyalarini rivojlantirish, ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash va ijobiy ijtimoiy-psixologik muhit yaratish ham ushbu jarayonning ajralmas tarkibiy qismlaridan biridir.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim muhitini tashkil etish murakkab, ko'p qirrali jarayon bo'lib, u chuqur ilmiy asoslangan psixologik-pedagogik yondashuvlarni talab etadi. Mazkur maqolada aynan shu jarayonning muhim shart-sharoitlari tahlil qilinadi va ularni amaliyotga joriy etish yo'llari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Olib borilgan ilmiy izlanishlar inklyuziv ta'limni tashkil etishning nazariy asoslarini keng yoritadi hamda uning ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyatini asoslab beradi. Xususan, mahalliy tadqiqotchilar inklyuziv ta'limni uzluksiz ta'lim tizimiga joriy etish, pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, ta'lim jarayonini individuallashtirish va moslashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratganlar [1]. Ushbu yondashuvlar orqali inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirish, barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ta'lim sifatini yaxshilash mumkinligi ta'kidlanadi.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim makonini barqarorlashtirish, uning tarkibiy komponentlarini tizimli ravishda rivojlantirish va pedagogik faoliyatni muvofiqlashtirish masalalari ham ilmiy izlanishlarda muhim o'rin egallaydi [2]. Bu jarayonda ta'lim subyektlari - o'qituvchilar, psixologlar, ota-onalar va ijtimoiy hamkorlar o'rtasidagi uzviy aloqadorlikni ta'minlash muhim omil sifatida qaraladi.

Xorijiy tadqiqotlarda esa inklyuziv ta'limni tashkil etishda universal dizayn tamoyillari, differensial yondashuv hamda o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida urg'u berilgan[3]. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda vizual, kinestetik va multimodal metodlarning samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ushbu metodlar orqali o'quvchilarning axborotni qabul qilish imkoniyatlari kengayadi va ularning o'quv jarayonidagi faolligi ortadi.

Shuningdek, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda psixologik-pedagogik faoliyatning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagog va psixolog hamkorligi orqali o'quvchilarning

individual rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, ularga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish imkoniyati yaratiladi[4]. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ham ta’minlaydi.

Mazkur tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali mavjud ilmiy manbalar o‘rganildi va muammo yuzasidan ilmiy qarashlar tizimlashtirildi. Pedagogik kuzatish metodi yordamida inklyuziv ta’lim jarayonining amaliy holati tahlil qilindi. Taqqoslash metodi orqali an’anaviy va inklyuziv ta’lim yondashuvlari o‘rtasidagi farqlar aniqlashtirildi, umumlashtirish metodi esa olingan natijalarni tizimlashtirish va ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qildi. Ushbu metodlar orqali eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim muhitini tashkil etishning samarali yo‘llari aniqlashtirildi.

Muhokama

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim muhitini tashkil etish bir qator psixologik-pedagogik shartlarga asoslanadi. Avvalo, individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir bolaning eshitish darajasi, nutqiy rivojlanishi va psixologik xususiyatlari turlicha bo‘lganligi sababli ta’lim jarayoni moslashtirilgan bo‘lishi zarur.

Kommunikativ muhitni rivojlantirish inklyuziv ta’limning asosiy shartlaridan biridir. Bunda imo-ishora tili, labdan o‘qish, vizual materiallar va texnik vositalardan foydalanish samarali natija beradi. Bu usullar bolalarning muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash ham muhim omil hisoblanadi. Inklyuziv muhitda bolalarda o‘ziga ishonchni shakllantirish, ijtimoiy moslashuvni ta’minlash va stress holatlarini kamaytirish uchun pedagog va psixolog hamkorligi zarur.

Pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi inklyuziv ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O‘qituvchilar maxsus pedagogika asoslarini bilishi, moslashtirilgan dars metodlarini qo‘llay olishi va individual yondashuvni amalga oshirishi lozim.

Shuningdek, zamonaviy assistiv texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Eshitish apparatlari, subtitrli materiallar, interaktiv doskalar va boshqa vositalar o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish ham inklyuziv ta’lim muhitining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu bolalarning rivojlanishida uzviylikni ta’minlaydi va ta’lim samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim muhitini tashkil etish kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Bunday yondashuv nafaqat ta’lim jarayonini tashkil etish, balki o‘quvchilarning psixologik holati, ijtimoiy ehtiyojlari va individual rivojlanish xususiyatlarini chuqur tahlil qilishni ham o‘z ichiga oladi. Psixologik-pedagogik shartlarni to‘g‘ri tashkil etish orqali ushbu toifadagi bolalarning ta’lim olish imkoniyatlari kengayadi, ularning o‘quv faoliyatiga qiziqishi ortadi hamda o‘zlashtirish darajasi yaxshilanadi. Shu bilan birga, inklyuziv muhit bolalarda o‘ziga ishonch, mustaqillik va ijtimoiy faollikni shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirish, avvalo, individual yondashuvni keng joriy etishni talab etadi. Har bir bolaning eshitish darajasi, nutqiy rivojlanishi va idrok etish xususiyatlari turlicha bo‘lganligi sababli o‘quv dasturlari va metodlari moslashtirilgan bo‘lishi zarur. Bu esa differensial va individuallashtirilgan ta’limni samarali tashkil etish orqali amalga oshiriladi.

Shuningdek, kommunikativ muhitni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun samarali muloqot vositalarini yaratish — imo-ishora tili, labdan o‘qish, vizual materiallar va interaktiv usullardan foydalanish — ularning ijtimoiylashuvi va bilim olish jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi. Bunday muhitda o‘quvchilar o‘z fikrini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Pedagoglar malakasini oshirish ham inklyuziv ta’limning muhim shartlaridan biridir. O‘qituvchilar maxsus pedagogika, surdopedagogika va inklyuziv metodikalarni mukammal bilishi, zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalana olishi zarur. Shu bilan birga, ular o‘quvchilarga individual yondashish, ularni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish inklyuziv ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Eshitish apparatlari, subtitrli videomateriallar, interaktiv doskalar, maxsus mobil ilovalar va boshqa assistiv vositalar o‘quv jarayonini yanada qulay va samarali qiladi. Bu texnologiyalar orqali o‘quv materiallarini vizual va multimodal tarzda yetkazish imkoniyati kengayadi.

Ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash ham muhim omillardan biridir. Ota-onalarning pedagogik jarayonga jalb qilinishi, ularning farzandlari rivojlanishidagi ishtiroki va qo‘llab-quvvatlashi ta’lim samaradorligini oshiradi. Maktab va oila o‘rtasidagi uzviy hamkorlik bolaning rivojlanishida uzluksizlikni ta’minlaydi.

Natijada, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim muhitini samarali tashkil etish ularning nafaqat akademik bilimlarini oshiradi, balki ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi, mustaqil hayotga tayyorlaydi va jamiyatda to‘laqonli ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kobilova Sh.X. Inklyuziyani uzluksiz ta’lim tizimida joriy etishning pedagogik asoslari. – 2025. – B.478–480.
2. Kobilova Sh.X. Problems and solutions of stabilization of the space of inclusive education. – 2022. – P.139–145.
3. Kobilova Sh.X. Compatibility of psychological-pedagogical activity in inclusive education. – 2022. – P.40–46.
4. Kondrateva S.I. Mechanizm upravleniya innovatsionnym proektom po vnedreniyu inklyuzivnoy modeli obrazovaniya v vuze. – Moscow, 2010.
5. Nazarova N.M. Maxsus pedagogika asoslari. – T.: O‘qituvchi, 2018.
6. UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris, 2009.
7. Florian L. Inclusive pedagogy. – London, 2014.